

Az igeragozás az osztják nyelv szigvai nyelvjárásában

Dolgozatom célja a szigvai nyelvjárás igeragozási rendszerének leírása. A szigvai nyelvjárás megismerésének egyetlen forrása REGULY ANTAL hagyatéka, melyet az „Osztják népköltési gyűjtemény” és az „Osztják Hősénekek” három kötete tartalmaz; dolgozatom a bennük kiadott anyagon alapszik.¹ Ezeket a szövegeket alakítani szempontból még nemigen tanulmányozták. Ezért a szigvai igeragozási rendszer leírása még akkor is indokolt lenne, ha semmiben sem térne el a többi északi nyelvjárás igeragozási rendszerétől. Ámde a Reguly-hagyaték egy kihalt nyelvjárás egyetlen rögzítése, amellet hős- és medvénekeket tartalmaz, melyeknek nyelvezete műfajuk következtében is archaikus. Joggal várható tehát, hogy bennük régebbi nyelvállapot konzerválódott, illetőleg esetleg új, más nyelvjárásokból nem ismert tendenciák jelentkeztek. Ezért az igeragozási rendszer leírása több-kevesebb új eredménnyel rendelkezhetik.

A dolgozat REGULY hangjelölésével nem foglalkozik, hiszen ezt már többen ismertették,² helyes értékelését pedig elvégezte W. STEINITZ.³ Hangtani szempontból az ő megállapításait fogadom el.

Az igetövek

Alakjukat tekintve a szigvai osztják nyelv igei tőmorfémái a következőképp osztályozhatók: A) magánhangzóra végződő tőmorfémák: I. egy szótagos tőmorfémák, II. több szótagos tőmorfémák; B) mássalhangzóra végződő tőmorfémák: I. egy mássalhangzóra végződő tőmorfémák, II. mássalhangzókapcsolatra végződő tőmorfémák; C) a létige töve.

¹ Osztják népköltési gyűjtemény. Sammlung ostjakischer Volksdichtung. REGULY ANTAL hagyatéka és saját gyűjtése alapján közzéteszi PÁPAY JÓZSEF. Budapest, Leipzig 1905. (A továbbiakban: ONGy), — Osztják Hősénekek. REGULY A. és PÁPAY J. hagyatéka 1. kötet. Közzéteszi ZSIRAI MIKLÓS. Budapest, 1944. (A továbbiakban: OH¹), Osztják (chanti) hősénekek. REGULY A. és PÁPAY J. hagyatéka 2. kötet. Közzéteszi ZSIRAI MIKLÓS. Budapest, 1951. (A továbbiakban: OH²), Osztják (chanti) hősénekek. REGULY A. és PÁPAY J. hagyatéka. 3. kötet (1. füzet). ZSIRAI M. hagyatékából közzéteszi FOKOS DÁVID Budapest, 1963. (A továbbiakban: OH³), Osztják (chanti) hősénekek, REGULY A. és PÁPAY J. hagyatéka 4. kötet (2. füzet). ZSIRAI M. hagyatékának felhasználásával közzéteszi FOKOS DÁVID. Budapest, 1965. (A továbbiakban: OH⁴).

² ONGy LXXVII., PÁPAY JÓZSEF—BEKE ÖDÖN, Északi osztják szójegyzék. 88.

³ W. STEINITZ, Exkurs über die Transkription des Ostjakischen in A. Regulys Aufzeichnungen. Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus zwei Dialekten. 2. Teil. (Tartu-)Stockholm. 1941. 62—74.

A) Magánhangzóra végződő tőmorfémák⁴

I. Egy szótagos tőmorfémák:

1. 'ad' *mä-* (51),⁵ *me-* (5), *ma-* (1), *mä-* (1) ~ *mi-* (6), *mî-* (2), *mî-* (1); pl. *melem* 'adom' OH¹ 58/489, *mäsem* 'adtam volna' OH² 160/365, *mätäl* 'adja' OH¹ 392/1988, de *miätti!* 'adjátok!' OH⁴ 245/2278, *mimeu* 'adott nekünk' ONGY 11/1169.

2. 'jön, válik valamivé' *ji-* (112), *ji-* (1) ~ *jü-* (18), *juu-* (5), *ju-* (31); pl. *jilem* 'lennék' OH² 24/202, *jissen* 'jöttél' OH¹ 80/671, *jital* 'jön' OH² 348/1211, de *jua!* 'jöjj!' ONGY 221/378, *jumem* 'eljöttem' OH¹ 280/1020.

3. 'hoz' *to-* (132), *tuo-* (18), *tó-* (11), *toä-* (1), *too-* (1), *tu* (1) ~ *tu-* (25), *tü-* (20), *tuu-* (9), *tó-* (1); pl. *tólen* 'viszel' OH¹ 294/1136, *tosä* 'elvitetett' OH⁴ 165/1498, *totän* 'elviszel' ONGY 147/1268, *tulem* 'viszem' OH¹ 102/857, de *tua!* 'hozd!' OH² 170/472, *tümal* 'elhozta' OH² 194/178, *tomem* OH⁴ 181/1636.

4. 'eszik' *le-* (58), *lä-* (1), *lé-* (1), *tle-* (1) ~ *leu-* (17), *lei-* (2); pl. *leleu* 'esszük' OH¹ 320/1355, *lesten* 'ettétek' OH² 50/428, *letal* 'megevődik' ONGY 101/201, de *leualn!* 'egyél!' OH² 371/1501, *leumal* 'megette' OH¹ 396/2021, *leimal* 'megette' OH¹ 398/2029.

5. 'vesz' *vi-* (86), *vî-* (2), *vui-* (6), *vu-* (1), *u-* (1), *vii-* (5) ~ *vuij-* (7), *vuj-* (1); pl. *vilen* 'veszed' OH² 356/1307, *vuilen* 'veszed' ONGY 146/1052, *visem* 'vettem' OH¹ 154/1299, *vitem* 'veszem' OH¹ 278/1001, *vimen* 'vetted' OH² 24/191, *viä!* 'vedd!' OH⁴ 240/2222, *vii!* 'vedd!' OH¹ 160/1346, *viimen* 'vettél' OH³ 74/464, de *vuijä!* 'vedd!' OH³ 114/796, *vujä!* 'vedd!' OH³ 130/954.

6. 'tud' (nincs adat) ~ *voj-* (1), *oj-* (1); pl. *vojä!* 'tudd meg!', OH² 10/68, *ojä!* 'tudd meg!' OH¹ 280/1005.⁶

Az első három ige tőmorfémájára az jellemző, hogy ezeknek az igéknek a felszólító módban és a verbum finitumként alkalmazott személyragos múlt idejű melléknévi igenévi tövében magánhangzó-váltakozás észlelhető. (A 3. igében jelentkező következtelenségnek valószínűleg REGÜLY kiforratlan hangjelölési módja az oka.) A másik három tőmorfómában ugyanezekben az esetekben *j*, *i* és *u*-val jelölt hang jelentkezik. Az 5. tőmorfómában ez a szabály nem valósul meg következetesen.

Egyetlen magánhangzóra végződő, egy szótagos igtőnek nincsenek alternánsai: *ni-* (23) 'látszik'.

II. Több szótagos tőmorfémák:

1. Két szótagosak: 'szól' *jaste-* (335) ~ *jast-* (17), pl. *jastelem* 'szólok' OH² 359/1355, *jastel* 'szól' OH¹ 336/1507, de *jasta!* 'beszélj!' OH² 42/364, *jastaten!* 'mondjátok el!' OH¹ 360/1719; 'fordul' *kerle-* (29), *kerlä-* (5), *kérlä-* (1), *kérle-* (1), *kelle-* (1), *kerli-* (5), *kerli-* (1) ~ *kerl-* (7), pl. *kerlelem* 'forgok' ONGY 139/173, de *joga kerlä!* 'fordulj vissza!' ONGY 9/852 stb.

⁴ Az igtőmorfémák osztályozásában az osztyjakológiában meghonosodott STEINITZ-féle eljárást követtem; vö. W. STEINITZ, Ostjakische Grammatik und Chrestomathie mit Wörterverzeichnis. Leipzig, 1950.

⁵ A zárójelben levő számok az igtőmorféma előfordulásának gyakoriságát jelzik.

⁶ A Szig. nyelvjárásban az igtőmorféma *t* képzőmorfémával ellátott alakja igen gyakori. A pusztai magánhangzóból álló tőmorféma a közeli nyelvjárások közül csak a Szer.-ban található meg. (STEINITZ: OstjChr.² 67.) Lehetséges, hogy a magánhangzós tőnek a Szig.-ban való ritka előfordulása kihalási tendenciára utal.

2. Három szótagosak: 'fog' *katleptä-* (1) ~ *katlept-* (2), pl. *katleptälait* 'fogat velük' ONGy 104/625, de *katlepti!* 'fogass!' ONGy 104/580 stb.

A több szótagos, magánhangzóra végződő tórmorfémák tővégi magánhangzója a felszólító módban kiesik. A két- és három szótagos igetórmorfémák az alternánsok szempontjából nem különböznek egymástól.

B) Másalhangzóra végződő tórmorfémák

I. Egy másalhangzóra végződő tórmorfémák:

1. Több szótagos igetórmorfémák: 'alszik' *nyogol-* (49), *nyugol-* (1) ~ *nyochl-* (5), pl. *nyogollem* 'alszom' OH³ 141/1053, de *nyochlä!* 'aludjál!' OH⁴ 122/1087; 'száll' *ogol-* (45) ~ *ochl-* (7), p. *ogotal* 'száll' OH¹ 378/1863, de *ochlä!* 'szállj!' OH² 349/1221, *ochless* 'szállott' OH⁴ 189/1720; 'ül' *ämes-* (351), *ämess-* (39), *ames-* (7), *ämis-* (3), *ämüss-* (1), *omes-* (6), *omis-* (1) ~ *äms-* (45), pl. *ameslemen* 'üljük mi ketten' OH² 331/981, de *ämsiss* 'ült' OH² 337/1060, *ämsüti!* 'üljete!' ONGy 9/951; 'jut' *jogot-* (290), *jogott-* (7), *nyogot-* (1) ~ *jocht-* (8), *jocht-* (1), pl. *jogotsu* 'jöttünk' OH¹ 314/1314, de *jochtest* 'megjött volna' ONGy 102/333 stb.

A tővégi másalhangzó előtti magánhangzó bizonyos feltételek mellett kieshet. Ez az alternáns csak a magánhangzóval kezdődő ragmorfémák előtt jelentkezik.

Ugyanilyen alternáns-típus van más struktúrájú igetövekben is: 'serdül' *sengel-* (20), *senkel-* (5), *sénkel-* (1), *sengül-* (1) ~ *senhl-* (2), *senkl-* (1), pl. *sengelmal* 'fölserdült' OH¹ 206/370, de *senhliiss* 'fölserdült' ONGy 6/518.

A következő tórmorféma csak az alternáns típusa szempontjából tartozik ide, minthogy másalhangzó-kapcsolatra végződik: 'hallgat' *kolent-* (29), *kolent-* (2), *kölent-* (1), *kuolent-* (2), *kölent-* (9) ~ *kolnt-* (129), *kollnt-* (3), *kolmt* (1), pl. *kolentlem* 'hallom' OH⁴ 66/554, de *kolntätni* 'halljátok!' OH² 96/863, *kolntä!* 'halld!' ONGy 142/604. (Ezzel szemben: *kollentätn!* 'halljátok!' OH¹ 40/331, *kolentä!* 'halljad!' OH¹ 12/85. A felszólító módban száznál több adatumunkban a mellékalternáns szerepel, a tórmorfémára csak ez a két példa van.) Ilyen tórmorféma még a 'szárit': *särelt-* (1) ~ *särilt-* (1), pl. *säreltlem-* 'száritom' OH⁴ 40/324, de *säriltä!* 'száritsál!' OH³ 125/906.

2. Alternáns nélküli egy szótagos tórmorfémák: pl. 'kimegy' *et-* (183), *ät-* (1), *ét-* (1), *ett-* (1),⁷ 'jut, kezd' *pitt-* (180), *pit-* (69) stb.

3. Nazálisra és likvidára végződő tórmorfémák.⁸

a) Egy szótagosak: 'hál' *käl-* (5) ~ *kält-* (1), pl. *nomen källem* 'fönn töltem az éjet' OH⁴ 45/372, de *kältset* 'éjjeleztek' OH⁴ 44/458; 'meghal' *kal-* (7), *käl-* (1) ~ *kält-* (1), pl. *ät källem* 'hadd haljak meg' OH¹ 432/2327, de *kältsem* 'meghaltam' OH¹ 118/1001; 'kel' *kil-* (26), *kill-* (4) ~ *kilt-* (1), pl. *killem* 'kelek' OH³ 161/1254, de *kiltsengen* 'keltek' OH⁴ 190/1729; 'hall' *kol-* (193), *kul-* (8), *koll-* (1) ~ *kolt-* (14), *kuolt-* (1), pl. *kolä!* 'halld!' OH¹ 320/1367, de *koltsäju* 'meghallott bennünket' OH¹ 110/936, *kuoltsä* 'hallotta' OH¹ 208/916; 'áll' *läi-* (79), *lai-* (2), *läii-* (2), *läj-* (1), *läil-* (127), *läly-* (44), *lyäly-* (8), *läily-* (2),

⁷ REGULY a magánhangzók hosszúságát általában nem jelöli. A magánhangzó rövidségének feltüntetése az utána következő másalhangzó megkettőzésével történik. Vö. W. STEINIZ, OVDe. 2. Teil 62–74.

⁸ Sajátságos jelenségről van szó. Ezért ezt a csoportot fokozottabb mértékben adatoltam.

läl- (2), *lail-* (6), *lyäl-* (1), *läil-* (1), *tläil-* (1), *läile-* (2) ~ *läilt-* (1), *lälyt* (1), *lyälyt-* (1), pl. *nomen läiltal* 'föláll' OH⁴ 60/503, de *lyälytsem* 'álltam' OH⁴ 38/307, *lälytseuki* 'álltál volna' OH⁴ 247/2296, *läiltsem* 'álltam' OH⁴ 168/1519; 'feszít' *tal-* (44), *tall-* (2), *taal-* (1), *täl-* (1) ~ *talt-* (1), pl. *tallem* 'kifeszítem' OH² 346/1178, de *taltsä* 'húztak' OH² 86/772; 'öl' *vuel-* (18), *vel-* (4), *vul-* (2) ~ *vuel-* (6), *velt-* (1), pl. *vuellem* 'ölni fogok' ONGy 102/390, de *vuel-* (6), *vultsem* 'ölttem' OH¹ 454/2523; 'alszik' *äl-* (18), *ol-* (12) ~ *ält-* (3), *olt-* (3), pl. *oltal* 'alszik' OH³ 155/1199, de *oltsem* 'aludtam' OH² 374/1190; 'bosszul' *nurr-* (6) ~ *nurt-* (2), pl. *nurrteu* 'bosszuljuk' OH² 73/218, de *nurtseu* 'bosszultuk' OH² 281/315, 'omlik' *tem-* (6) ~ *temp-* (1), pl. *ätt temtal!* 'öntse ki!' ONGy 8/745, de *tempsem* 'leszórta' OH⁴ 146/1309, 'megy' *männ-* (196), *män-* (25), *mann-* (19), *man-* (4), *menn-* (66), *men-* (16) ~ *männ-* (2), *mänt* (3), *ment-* (4), *menn-* (1), *mänd-* (1), pl. *männmel* 'elmentek' OH² 138/168, de *männ-* (2), *männ-* (7), *päne-* (2) ~ *ponnt-* (3), *pont-* (5), pl. *ponnmäl* 'bevette' OH¹ 296/2020, de *ponntsem* 'letettem' OH² 158/360. b) Két szótagosak: 'ereszkedik' *esslem-* (2), *eslom-* (1), *esläm-* (1) ~ *eslemp-* (1), pl. *iln esslemtal* 'leereszt' OH² 318/817, de *eslempseli* 'eleresztette' OH⁴ 220/2024.

A felsorolt igék tömorfémájában a tövégi *l*, *r*, *n* és a múlt idő *s* jele között *t*, a tövégi *m* és a múlt idő *s* jele között pedig *p* jelentkezik. A *t*, illetőleg a *p* előfordulása azonban nem következetes, pl. *mennsem* OH² 373/1530, *mennsen* OH² 372/1521, 22, *pännsa* OH⁴ 5/9. A *versen* OH¹ 62/527, *verssem* OH⁴ 106/938, 49/408, *kirsem* ONGy 141/368, *korrsing* OH⁴ 246/2289, *parsem* OH⁴ 240/2225, *kannsen* OH¹ 54/457, 8 igék múlt idejében egyáltalán nincs alternánása az igetömorfémának. E néhány kivételtől eltekintve ezen tömorfémák többségének a múlt időben tehát van alternánása, kivételt csak az esz. 3. sz.-ú alakok képeznek. Itt ugyanis a múlt idő *s* jelmorfémája kötőhangzóval kapcsolódik a tömorfémához, pl. *manes* 'ment' OH³ 140/1048.⁹

II. Mássalhangzó-kapcsolatra végződő tömorfémák

1. Nazális + homorgán spiráns mássalhangzó-kapcsolatra végződő tömorfémák.

a) *näs*: 'iszik' *jénsch-* (3), *jénzs-* (3), *jénz-* (1), *jensch-* (4) ~ *jesch-* (3), *jésch-* (13), pl. *jenschi!* 'igyál!' OH³ 123/884, *jenschsem* 'kiittam volna' OH² 42/356, de *jeschlem* 'megiszom' OH⁴ 241/2236; 'keres' *kennzs-* (3), *kennz-* (1), *kannz-* (2), *kännz-* (1), *kanns-* (1), *kännze-* (2) ~ *käss-* (19), *käs-* (1), *kas-* (3), *kass-* (11), *kusch-* (1), pl. *kennzsi!* 'keresd!' OH⁴ 180/1631, de *kässtal* 'keres' OH¹ 314/1305; 'állít' *länysch-* (19), *länsch-* (3), *läny-* (3), *lonysch-* (1), *länyz-* (1) ~ *läsch-* (19), pl. *länyzsäti!* 'állítsátok!' ONGy 104/572, *länyschtel* 'állítanak'

⁹ A Szin. és a muzsi nyelvjárásban — amelyekhez közel állhatott a Szig. nyelvjárás — a múlt időben a következő igetö-alternációk vannak: „Syn. ist phonetisch u. a. durch seinen Konsonantenwechsel (z.B. *māntem* ich gehe, *māntsem* ich ging) charakterisiert.” OVDÉ. 1. Teil VII. RÉDEI KÁROLY ugyanezt a jelenséget ismerteti a muzsi nyelvjárásban (RÉDEI KÁROLY, A muzsi nyelvjárás. NyK. 63: 44). Lehetséges, hogy ennek a mássalhangzó-váltakozásnak a kialakulására vet fényt a Szig. nyelvjárás. A történeti folyamat úgy képzelhető el, hogy a nazális, ill. a likvida után *t* sarjadékhang keletkezett, majd pedig a Szin., ill. a muzsi nyelvjárásban az *n* kiesett, és a múlt időben a sarjadékhang került az ige tövébe. Valószínűleg a Szig. nyelvjárásban — mivel a sarjadékhang a tövégi *m* és a tövégi likvida után is jelentkezik — ez a fejlődés szélesebb körűnek indult. A Szig. adatokból az is kitérhető, hogy az *r* végű igetövekben indulhatott meg legkésőbb; a *t* nélküli alakok ugyanis itt fordulnak elő a legnagyobb számban.

OH² 132/119, *länyschtän* 'helyezik' ONGy 103/434, *länyschlen* 'állítasz' OH¹ 322/1377, 8, *lanyschlem* 'állítom' OH² 252/939, 940, OH³ 167/1314, 5, *länschlemen* 'állítjuk' ONGy 12/1246, *länschlem* 'állítom' OH² 110/998, 9,¹⁰ de *läschleu* 'állítjuk' OH² 267/153; 'átkel' *uns-* (1) ~ *uss-* (7), pl. *unsalen!* 'kelj át!' OH⁴ 140/1251, de *usleu* 'átkelünk' OH⁴ 143/1283; 'tép' *vuonysch-* (4), *vuonsch-* (5), *vuänsch-* (2) ~ *vuosch-* (6), *vuäsch-* (2), pl. *vuonschlä* 'meg van tépve' OH² 58/505, *vuonschlem* 'megtépem' OH³ 166/1309, *vuonschleu* 'megszedjük őket' OH² 150/285 stb., de *vuäschlä* 'megtépik' OH¹ 112/947, *vuoschlä* 'megtépik' OH² 98/890.

b) *ns* (< *š*): 'nyit' *punnz-* (1) ~ *puss-* (1), (106), *poss-* (1), *pus-* (3), pl. *punnzi!* 'nyisd!' ONGy 219/50, de *pussmal* 'megnyitotta' OH² 313/757.

c) *ηχ*: 'jár' *jänh-* (4), *janh-* (3), *jäng-* (2), *jang-* (6) ~ *jäch-* (57), *jach-* (41), *jah-* (15), *jäch-* (2), *jäh-* (3), pl. *jängä!* 'menj!' OH² 360/1361, *jangel* 'jár' OH² 333/1013, *jänhlem* 'járok' OH² 72/651, *jänhlen* 'jársz' OH² 72/647, *jänhlu* 'járunk' OH¹ 100/840, *janhsem* 'jártam' ONGy 142/569, *janhtal* 'jár' OH² 118/1071, *janhmal* 'járt' OH² 88/786 stb., de *jachmel* 'jártak' OH¹ 182/150, *jächsem* 'jártam volna' ONGy 142/567; 'rüg' *sonh-* (7), *song-* (2), *suungk-* (1) ~ *soh-* (3), *soch-* (1), pl. *sonhlem* 'rúgom' OH¹ 428/2300, de *sohlem* 'rúgom' OH¹ 434/2338, *sochlelmen* 'rugdossuk' OH⁴ 108/961.

2. Egyéb mássalhangzó-kapcsolatra végződő tőmorfémák: pl. 'lát' *vant-* (97), *vuant-* (85), *uuant-* (1) stb.

A 2. csoport tőmorfémáinak nincs alternánása, az első csoport tőmorfémáinak viszont van. A serkáli nyelvjárásban (l. STEINITZ, Ostj.Gr. 40.) a nazális + homorgán spiránsból álló szilárd mássalhangzó-kapcsolatból a nazális a mássalhangzóval kezdődő toldalékok előtt kiesik. A Szig. nyelvjárás ide tartozó tőmorfémáinak nagy része azonos módon viselkedik: a *kas-* 'keres', *us-* 'átkel', *pus-* 'nyit' a nazális nélküli alternánst képviselik. A *jesch-* 'iszik', *läsch-* 'állít', *vuosch-* 'tép', *jah-* 'jár', *soh-* 'rüg' tőmorfémákban előfordul, hogy szóvégen, mássalhangzóval kezdődő toldalék előtt nem esik ki a nazális. A *soh-* 'rüg' azért is érdekes, mert az *η* nélküli alternánst képviseli mássalhangzóval kezdődő ragmorféma előtt, holott a többi északi nyelvjárásban STEINITZ megállapítása szerint az *η*¹¹ csak a *jänηχ-* 'jár' igetőben eshetik ki.

C) A létige töve

A létige tövének is két alternánása van: egy *l*-re végződő és egy pusztá magánhangzóból álló. Az előbbi a jelen időben, valamint a melléknévi ige-nevekben, az utóbbi a múlt időben jelentkezik.

1. *ol-* (195), *oll-* (4), *ól-* (2), *äl-* (7), *vol-* (2), *uol-* (12), *ul-* (221), *uul-* (1), *ull-* (8), *ül-* (3); pl. *ollu* 'vagyunk' OH⁴ 120/1076, *ull* 'van' OH⁴ 5/7, *ul* 'van' ONGy 70/91, *ultal* 'van' OH¹ 300/1187, *ulmen* 'vagy' ONGy 10/981. 2. *uo-* (39), *o-* (14), *u-* (1); pl. *utnke uossem* 'ha künn lennék a parton' OH¹ 12/93, *mann-tal* . . . *uos* 'menése volt' OH² 362/1401, *vannäki uosten* 'ha közel lennétek' OH² 298/555, *ord uossen* 'fejedelemnö vagy' OH¹ 280/1010, *urtgnen uosten* 'fejedelemhősök vagytok' OH² 48/426, *lu* . . . *kojem kuss uos* 'ő is fejedelemhősöm bár'

¹⁰ A szokottnál több adat itt is sajátos jelenséget illusztrál.

¹¹ Ezek az adatok nyelvtörténeti szempontból lehetnek figyelemre méltóak, mivel kialakulatlan, ingadozó nyelvhasználattal tükröznek. Valószínűleg ilyen ingadozásokon keresztül állandósult a nazális + homorgán spiráns kapcsolatából álló szilárd mássalhangzó-kapcsolatok mai szótagvégi viselkedése.

OH¹ 158/1339, *mättä mu neming ord muen oss* 'melyik föld a neves fejedelem-hösi földed' OH¹ 176/1597.

Megjegyzés: Vannak olyan igetómorfémák is, amelyeknek fakultatív alternánsai lehetnek; pl. 'aggat' *ihläss-* (1), *ihless-* (2) ~ *ehtäse-* (1), *ehtese-* (2), *ehtesä-* (2), *ihlässä-* (4), *ichtäse-* (1), *ichtäsä-* (4), pl. *ihlesslem* 'aggatom' OH² 30/258, de *ihtesälem* 'aggatom' OH⁴ 27/209; 'forog, fordít' *kert-* (23), *keert-* (5), *kerrt-* (2) ~ *kerti-* (1) ~ *keret-* (14), *kerät-* (1), pl. *kertlem* 'fordítom' OH⁴ 195/1777, de *kertilem* 'fordítom' OH⁴ 139/1250, valamint *keretlem* 'fordítom' OH² 351/1247; 'készít' *lezsät-* (40), *leschät-* (12) ~ *lezsätä-* (4), pl. *lezsätlem* 'rendbehozom' OH¹ 218/459, de *lezsätälem* 'rendbehozom' OH¹ 218/458; 'igéz' *mül-* (14), *mull-* (19) ~ *müli-* (1), pl. *mullmal* 'igézett' ONGy 221/492, de *müli-mal* 'igézett' OH⁴ 30/232; 'csinál' *vuert-* (1) ~ *veret-* (1), pl. *vuertlä* 'van csinálva' OH¹ 116/973, de *veretlem* 'csináló' ONGy 69/30 stb.

A felsorolt példákból az tűnik ki, hogy a tőmorfémák ún. szűkebb környezete azonos, magánhangzóikban mégis különböznek. GÜLYA JÁNOS a vahi nyelvjárásra vonatkoztatva ír hasonló jelenségről: „A szótagszámtól és a hangelosztástól függően — bizonyos mássalhangzók (pl. *t, s* stb.) után az igető és a rag között — ejtéskönnyítő magánhangzó léphet fel.”¹² A Szig. nyelvjárásban ez a magánhangzó felléphet a tő és a rag között, az igető belsejében vagy mindkét helyen, de függetlenül látszik a szótagszámtól.

Az igeragozás

Az igeragozási rendszer kategóriái: igeidő, igemód, a cselekvést végző (vagy hordozó) alany személye és száma, az igenem és a cselekvés határozottságának, ill. határozatlanságának a kategóriája.

I. *A kijelentő mód jele ø.* A kijelentő módú igealakok a felszólító módú igealakoktól abban különböznek, hogy a kijelentő módban a tőmorfémához időjel-morféma csatlakozik, míg a felszólító módban külön időjel-morféma nincs. A kijelentő módban cselekvő és szenvedő, valamint határozatlan (alanyi) és határozott (tárgyas) ragozás van.

A) Az időjel-morfémák a kijelentő mód minden kategóriájában megtalálhatók.

1. A jelen idő jel-morfémája *-l-*; pl. *vuerten* (tőmorféma: *vuert-*, jel-morféma: *-l-*; ragmorféma: *-en*) 'csinálsz' OH⁴ 247/2295, *-ll-*,¹³ pl. *mällen* 'adod' OH⁴ 242/2241, *-ly-*, pl. *amtetyily* 'örvendezik' OH¹ 346/1598, *-tl-*, pl. *eslemtlä* (PÁPAY: *észəmlä*) 'eresztetik' OH¹ 410/2139, *tohremtlä* (PÁPAY: *töyrəmlä*) 'bezáródik' OH¹ 408/2018, *alemtilen* (PÁPAY: *äləmləen*) 'fogsz emelni' ONGy 221/374, *ämestlain* (PÁPAY: *əmvsäläjen*) 'helyeznek téged' ONGy 221/345. A jel-morféma tehát *-l-*; alternánsai: *-ll-*, *-ly-*, *-tl-*. Az *-l-* morfémával ellátott jelen idejű igealakoknak jövő idejű jelentése is lehet.

2. A múlt idő jel-morfémája *-s-*, pl. *jantsem* (tőmorféma: *jänt-*, jel-morféma: *-s-*, ragmorféma: *-em*) 'játsoztam' ONGy 4/176; *-z-*, pl. *kereptiz* 'ugrott' OH¹ 62/530, *-ss-*,¹³ pl. *ji ke täissen* 'ha volt apád' ONGy 4/149. A jel-morféma tehát *-s-*, alternánsai *-z-*, *-ss-*.

¹² GÜLYA JÁNOS, Vahi osztják nyelvtanulmányok. NyK. 67: 181.

¹³ Az *ll* jel-morféma — REGÜLY jellegzetes hangjelölési módjából következően — az előtte levő magánhangzó rövidegét is jelölheti, pl. *mällen* 'adod' OH⁴ 242/2241, *jilln* 'jön' OH² 260/63. Az is lehetséges, hogy a jel-morféma kiejtésének időtartama megnő, és ezt jelöli az *ll*, pl. *áll* 'üvölt' OH¹ 12/92. Ugyanez vonatkozik a múlt idő *s* jelére is, pl. *lyälyess* 'állt' OH¹ 158/1326.

B) A személyragmorfémák mások a cselekvő és mások a szenvedő ragozásban. A cselekvő ragozáson belül határozatlan vagy határozott tárgyra utalnak. A határozott (tárgyas) igeragozás személyragjai egyes, ill. kettős vagy többes számú tárgyra utalnak. A kettős és a többes számú tárgyra azonos igealak utal.¹⁴

1. A cselekvő ragozás személyragjai

a) A határozatlan ragozás személyragjai¹⁵

- Egysz. 1. *-em* (1570), *-m* (2), *-äm* (16), *-om* (1), *-um* (1), *-ém* (2), pl. *mennlem* 'megyek' ONGY 147/1268, *eslemtlelm* 'beleereszkedem' ONGY 148/1314, *konhläm* 'fölkúszom' OH⁴ 26/206, *kässlom* 'tudom' OH⁴ 91/787, *porlelum* 'röppenek' OH⁴ 48/397, *jächsäm* 'jártam' OH¹ 152/1293, *konhlém* 'fölhágok' ONGY 72/522.¹⁶
- Egysz. 2. *-en* (230), *-n* (5), *-in* (2), *-än* (4), pl. *pittlen* 'jutsz' ONGY 71/269, *jasteln* 'mondasz' OH² 368/1466, *pällin* 'félsz' OH² 340/1102, *jächlän* 'járkálász' OH³ 123/885.
- Egysz. 3. *ø*, az ige töve után csak az időjel áll, pl. *mannl* 'megy' OH¹ 6/43, *jiss* 'lett' OH¹ 74/633.

Olykor az időjelmorféma *e*, *a*, *o*, *i*-vel jelölt kötőhanggal kapcsolódik a tömorfémához. Ezek a betűk valószínűleg redukált hangot jelölnek. A kötőhanggal bővült, ill. a rövidebb morféma használatában nincs szabályosság, pl. *pussel* 'nyit' OH¹ 84/704 (de: *pussl* 'nyit' OH⁴ 52/430), *ämessel* 'ül' OH¹ 136/1150 (de: *ämessl* 'ül' OH¹ 148/1255) stb. Néhány esetben az *l* időjelmorféma után *i* áll, többnyire akkor, ha tömorféma *n*-re végződik, pl. *sägänli* 'véget ér' OH¹ 36/296, *pontlessli* 'omlik' OH¹ 60/511 (de: *pontlässl* 'omlik' OH² 347/1193, *pontlässel* 'omlik' OH¹ 60/510) stb. Itt a kiejtés megkönnyítéséről lehet szó.

¹⁴ Ez a helyzet minden északi nyelvjárásban, kivéve az O.-t, ahol a kettős számú tárgy jelölésére külön igealak használatos l. JÓZSEF PÁPAY, Über die Objektivkonjugation im Nordostjakischen. FUF. 13 : 296—303.

¹⁵ REGULY szövegeiben a kettős, ill. a többes számú tárgyra utaló személyragok könnyen felismerhetők, viszont az egyes számú tárgyra utaló személyragok néhány esetben nehezen különíthetők el a megfelelő alanyi személyragoktól. Ezt REGULY írásmódja okozza. Az északi nyelvjárásokban az esz. 1. és az esz. 2., valamint néhány nyelvjárásban a ktsz. 1. és a tbsz. 1. személyragjai csak magánhangzójukban különböznek egymástól. Az alanyi személyragokban redukált *-ə*-, a tárgyas személyragokban pedig *-e*- (muzsi: *-è*-) szerepel, de ezt a különbséget REGULY írásmódja nem tükrözi. STEINITZ szerint REGULY az *-ə*-variánsait tünteti fel az *e*, *ä*, *á*, *u*, *o*, *i* jelekkel, és ugyanakkor ezek a betűk teljes képzésű hangok jelei is. (Ugyanez ZSIRAI véleménye is: OH¹ XV—XVI.) PÁPAY is következtelen a redukált *ə* jelölésében, az ONGY-ben az említett négy esetben még nem ír redukált *ə*-t. Ezért ezekben vagy a határozott tárgyat figyelve, a mondatban állapítottam meg a tárgyas igealakot (vö. W. STEINITZ, OstjChr.² 74), vagy pedig REGULY írásmódjából próbáltam szabályokat kihámozni (az *e* teljes képzésű és redukált hang jele is lehet, de az *ä*, *á*, *u*, *o*, *i* többnyire csak redukált). Ha a személyrag magánhangzó nélküli, többnyire alanyi ragozású, ugyanis itt hiányozhat a redukált (vö. W. STEINITZ: OVDe. 1. Teil 44, 219).

¹⁶ Tehát a személyrag írásváltozataiban szereplő különféle magánhangzók redukált *-ə*-t jelölnek. Ez a szabály a továbbiakban minden alanyi ragozású személyragra érvényes. (REGULY néha felseréli a szövegi nazálisokat, pl. *pittlen* 'esem' OH² 251/925. Előfordul az is, hogy elhagyja őket, pl. *jogotle* 'eljutok' ONGY 103/437 stb. Ezekre a jelenségekre a továbbiakban nem térek ki.)

- Ktsz. 1. *-emen* (130), *-amän* (1), *-amen* (1), *-ämen* (6), pl. *ollemen* 'alszunk' OH⁴ 123/2098, *kasslamän* 'keressük' OH¹ 358/1698, *jastelamen* 'szólunk' OH¹ 362/1734, *jastelämen* 'szólunk' OH⁴ 210/1926, *longlämen* 'belépünk' OH³ 153/1181.¹⁷
- Ktsz. 2. a) *-ten* (3), *-täng* (1), b) *-ätten* (2), *-ättn* (4), *-ättn* (3), *-ettn* (6), *-etn* (1), pl. *tolten* 'vizstek' ONGy 103/418, *känzemasting* 'kerestétek' OH⁴ 101/893, *jächlätten* 'jártok' OH⁴ 184/1662, *jogollättn* 'érkeztek' OH¹ 472/2664, *kogollättn* 'lohogtok' OH¹ 40/333, *ämeslettn* 'ültök' ONGy 9/935, *ogollettn* 'szálltok' OH¹ 472/2665.
- A ragmorféma mássalhangzóval kezdődő alternánsa magánhangzóra végződő tömorfémához, a magánhangzóval kezdődő alternáns pedig mássalhangzóra végződő tömorfémához járul.
- Ktsz. 3. *-ängen* (15), *-ängn* (2), *-engen* (12), *-ägen* (2), *-ingen* (2), *-angen* (4), pl. *täülängn* 'nekik van' OH¹ 24/188, *männsilängen* 'tépik' OH¹ 80/678, *schäklengen* 'kapaszkodnak' OH¹ 80/672, *pittlängen* 'esnek' OH¹ 78/663, *suoslingen* 'lép' OH¹ 138/1169, *potertlangen* 'beszélgetnek' OH⁴ 182/1647. Ezek a ragmorfémák csak mássalhangzóra végződő tömorfémákban jelentkeznek, csak ez az alternáns fordul elő az énekekben.
- Tbsz. 1. *-eu* (580), *-u* (90), *-äu* (1), *-éu* (4), pl. *jogolleu* 'jutunk' OH⁴ 204/1871, *männleu* 'megyünk' ONGy 149/1423, *männlu* 'megyünk' OH² 339/1094, *lesäu* 'ettük' OH¹ 34/287, *jogolléu* 'jutunk' OH⁴ 23/174.
- Tbsz. 2. *-éti* (3), *-äti* (8), *-eti* (1), pl. *männleti* 'mentek' OH¹ 18/144, *jächläti* 'jártok' OH⁴ 183/1661, *pittletti* 'juttok' OH⁴ 140/1250. Ez a ragmorféma járul mind a magánhangzóra, mind a mássalhangzóra végződő tömorfémákhoz. (*launtileti* 'eszegettek' OH¹ 384/1918.)
- Tbsz. 3. *-et* (23), *-t* (6), *-ett* (42), *-ät* (1), pl. *jastelt* 'szólnak' OH² 374/1542, *jastelet* 'szólnak' ONGy 104/635, *saschlett* 'szólnak' OH¹ 92/781, *kertlät* 'kerülnek' OH¹ 16/132.¹⁸

Összegezve: (A táblázat feltünteti a ragmorféma-alternánsokat, zárójelben pedig a fakultatív alternánsokat. A ragmorfémák magánhangzója redukált, melyet REGULY vagy nem jelöl, vagy sokféle módon jelöl; ezért a leggyakoribb írásváltozat szerepel a táblázatban.)

	Egysz.	Ktsz.		Tbsz.
1. sz.	<i>-em</i> (<i>-m</i>)	<i>-emen</i>		<i>-eu</i> (<i>-u</i>)
2. sz.	<i>-en</i> (<i>-n</i>)	<i>-ten</i>	<i>-ätten</i> (<i>-ettn</i>)	<i>-äti</i>
3. sz.	ø	<i>-ängen</i> (<i>-ängn</i>)		<i>-ett</i> (<i>-t</i>)

¹⁷ Ezt a személyragot találjuk mind a mássalhangzóra, mind a magánhangzóra végződő ige-tövek után, holott a többi északi nyelvjárásban a magánhangzóra végződő tövekhez egy rövidebb ragváltozat csatlakozik (STEINITZ, OstjChr.² 70.).

¹⁸ A következő példákban az ige ktsz. 3. személyben állnak, mégis tbsz. 1. személyű alakokkal fordították őket. Lehetséges, hogy a duális a gondolatritmus miatt szerepel, de hogy első helyett miért van 3. személy, nem világos: *uitlangen mui mu sungel*

Paradigmák: 'megy'. Jelen idő

	Egysz.	Ktsz.	Tbsz.
1. sz.	<i>menlem</i> 'megyek'	<i>mennlemen</i> 'megyünk'	<i>mennleu, (mennlu)</i> 'megyünk'
2. sz.	<i>menlen</i> 'mész'	(nincs adat)	<i>männleté</i> 'mentek'
3. sz.	<i>menl</i> 'megy'	<i>mennlengen</i> 'mennek'	<i>mennlet</i> 'mennek'

Múlt idő

1. sz.	<i>mändsem</i> 'mentem'	(nincs adat)	<i>mennlseu</i> 'mentünk'
2. sz.	<i>männlsen</i> 'mentél'	(nincs adat)	<i>männleté</i> 'mentetek'
3. sz.	<i>manes</i> 'ment'	<i>mennsengen</i> 'mentek'	(nincs adat)

'ül'. Jelen idő

	Egysz.	Ktsz.	Tbsz.
1. sz.	<i>ämisleu</i> 'ülök'	<i>ämeslemen</i> 'ülünk'	<i>ämesleu</i> 'ülünk'
2. sz.	<i>ämeslen</i> 'ülsz'	<i>ämeslettn</i> 'ültök'	(nincs adat)
3. sz.	<i>ämisl, (ämessel)</i> 'ül'	<i>ämeslängen</i> 'ülnek'	<i>ämeslett</i> 'ülnek'

Múlt idő

1. sz.	(nincs adat)	<i>ämessemen</i> 'ültünk'	(nincs adat)
2. sz.	<i>ämessen</i> 'ültél'	(nincs adat)	(nincs adat)
3. sz.	<i>ämsisse</i> 'ült'	(nincs adat)	(nincs adat)

oltal, kollangen muj jäng sungen oltal 'tudjuk, hogy micsoda föld-zug van, halljuk, hogy micsoda víz-zug van' ONGy 139/102, 104, *uittlangen mui mu sungen oltal, kollangen mui jeng sungel oltal* ua. OH¹ 176/93, 94, *uittlangen mui mu sungel oltal, kollangen mui jeng sungel oltal* ua. OH¹ 176/99, 100.

A feldolgozott anyag alapján nem sikerült egyetlen ige teljes paradigmáját sem összeállítanom. Ennek okát abban látom, hogy az énekekben az aktív igealakok többsége jelen idő egysz. 1. személyben, a passzív alakoké pedig jelen idő egysz. 3. személyben áll, avagy igenév és birtokos személyrag kapcsolatából álló ragmorfémával ellátva fordul elő, s az egyéb alakok előfordulása rendkívül ritka.

A létige paradigmája
Jelen idő

	Egysz.	Ktsz.	Tbsz.
1. sz.	<i>ällem</i> 'vagyok'	(nincs adat)	<i>olleu, (ollu)</i> 'vagyunk'
2. sz.	<i>ollen</i> 'vagy'	(nincs adat)	(nincs adat)
3. sz.	<i>oll, ol</i> 'van'	(nincs adat)	<i>ollet</i> 'vannak'

Múlt idő

1. sz.	<i>uosem</i> 'voltam'	(nincs adat)	<i>uosu</i> 'voltunk'
2. sz.	<i>uosen, (uosn)</i> 'voltál'	<i>uosten</i> 'voltatok'	<i>uostí</i> 'voltatok'
3. sz.	<i>uoss, uos</i> 'volt'	(nincs adat)	<i>uuset, uosett</i> 'voltak'

b) *A határozott ragozás személyragmorfémái*

1. Az egyes számú tárgyra utaló személyragmorfémák

- Egysz. 1. *-em* (804), *-om* (1) *-äm* (5), pl. *semem paetlem* 'szememet odavetem' OH⁴ 173/1573, *tutlyäti end käsłom* 'hordozni nem tudom' OH¹ 30/241, *nyälen . . . äll senhläm* 'nyiladat leütöm' OH¹ 66/552.
- Egysz. 2. *-en* (188), *-ën* (1), *-én* (1), *-eln* (1), *-än* (3), *-n* (4), pl. *jigil kätleptälen* 'apját siratod' OH⁴ 329/952, *mu näng schi séäläzén* 'földem üregét te talán megláttad?' OH¹ 12/96, *ülen . . . pussén* 'szájadat . . . nyitod' OH⁴ 227/2097, *kattleu mujä pättleptäleln* 'napunkat miért késlelteted?' OH¹ 220/487, *jain . . . kogoltäsän* 'bátyádat hágtattad' OH³ 98/648, *nengen ke mänäm mälln* 'ha a feleségedet nekem adod' OH⁴ 242/2241.
- Egysz. 3. a) *-li* (40), *-lì* (1), b) *-eli* (69), *-ali* (1), *-ili* (3), *-äli* (31), *-elli* (1), pl. a) *euel mälli ki* 'lányát ha odaadja' OH² 362/1397, b) *tutt älleli* 'tűzet gyújt' OH³ 151/1160, *uoslal kasch paotlali* 'élet majdnem ránk veti' OH¹ 28/233, *nari täil witemlìli* 'szablya hegyét megtalálja' OH¹ 146/1226, *null . . . nyärtlälì* 'árját nyomja' OH¹ 42/339, *pulen . . . eutlelli* 'falatodat vagdalja' OH⁴ 221/1078.

- Ktsz. 1. *-emen* (15) *-ämen* (2), pl. *muen . . . änd jastelemen* 'földedről nem szólunk' ONGY 6/516, *minn . . . nängen kaltsche uitlämen* 'mi . . . téged honnan is ismernék' OH⁴ 185/1678.
- Ktsz. 2. *-elen* (2), *-älen* (1), *-eln* (2), *-äl*n (1), pl. *nyauremgen menem . . . kaltsche uitelen* 'gyerekek, engem honnan ismernétek' OH⁴ 185/1681, *mänem pä uitlälen* 'engemet . . . nem ismertek?' OH⁴ 185/1676, *ortgen vuellenggi* 'két feledelemhős, ha megöltök' OH¹ 76/634, *mänem nin sokatläl*n 'ti kínoztok engem' OH⁴ 218/2009.
- Csak a mássalhangzóra végződő tómorfémákhoz járuló ragmorfémák fordulnak elő az általam feldolgozott anyagban. A ragmorfémának egy hosszabb és egy rövidebb fakultatív alternánása van.
- Ktsz. 3. *-len* (3), pl. *jäm mull kolltä tollen* 'jeles árját viszik' OH¹ 42/340. A személyragmorfémának az általam feldolgozott anyagban csak a magánhangzóra végződő tómorfémához csatlakozó alternánása fordul elő.
- Tbsz. 1. *-eu* (58), *-iu* (4), *-èu* (1), pl. *ueu kolntleu* 'üvöltésünket megfigyeljük' ONGY 148/1321, 1336, *jengeu nyaitlliu* 'vizünket verjük föl' OH⁴ 86/745, 6.
- Tbsz. 2. a) *-len* (4), *-län* (1), b) *-eln* (2), pl. *nyaurämet . . . amtep kunn mellen* 'gyerekek . . . örvendezést mikor adtok' OH¹ 68/568, *nyaurämet . . . ar nyäl*n kon eitällän 'gyerekek . . . sok nyilatokat mikor eresztitek ki' OH¹ 64/541, *labed vihli manem näng sokatleln* 'hét vichli te kínoztok engemet' ONGY 7/649, 653.
- Az a) alternáns magánhangzóra végződő tómorfémákhoz, a b) alternáns mássalhangzóra végződő tómorfémákhoz kapcsolódik.
- Tbsz. 3. *-el* (22), *-äl* (3), *-äly* (1), *-ell* (1), pl. *jie lewi . . . mäselki* 'lánytestvéreket ha adtak' OH⁴ 145/1303, *lyaly . . . kuss toläl* 'hadseregét . . . hát elhozzák' OH³ 54/304, 5, *schirtn toläly* 'hadsereget hoznak' OH³ 86/553, *kar läilell* 'terét állják' OH¹ 112/943.

2. Kettős, ill. többes számú tárgyra utaló személyragmorfémák

- Egysz. 1. a) *-läm* (7), b) *-eläm* (13), *-elem* (3), *-iläm* (1), *-eläim* (1), pl. *läulän seurmälläm* 'nyakcsigolyájukat vágom' OH⁴ 190/1730, *ochlän . . . äl senhseläm* 'fejeteket . . . ütném' OH¹ 240/652, *labedliläm* 'táplálom őket' OH² 378/1583.
- A ragmorféma rövidebb alternánása magánhangzóra végződő, hosszabb alternánása mássalhangzóra végződő igetövekhez járul.
- Egysz. 2. *-elän* (1), *näng sär taren läll vuantselän* 'te már taranjuk arcait (?) láttad' OH³ 159/1238.
- Csak a mássalhangzóra végződő tómorfémához kapcsolódó alternáns került elő.
- Egysz. 3. a) *-li* (1), b) *-eli* (2), *-äli* (1), pl. *labet pogol sengeltsäli* 'hét fiát fölnevelte' OH¹ 8/54, *kättnä eslemtleli* 'kettéereszti őket' OH¹ 358/1695.
- Ez a ragmorféma azonos az egyes számú tárgyra utaló ragmorfémával; a) alternánása magánhangzóra végződő tómorféma, b) alternánása mássalhangzóra végződő tómorféma után áll.

Ktsz. 1. a) *-lamen* (7), *-lämän* (2), b) *-alemen* (1), *-elmen* (1), pl. *känä läling muinä tegäptällamen* 'gyomrunkat mivel töltjük meg' OH³ 50/273, *jinur äling lämen schi kännšämosslämän* 'apai bosszuókunkat kerestük im' OH⁴ 106/940 (előfordul, hogy az *a*-alternáns mássalhangzóra végződő tőmorfémához járul: *vueschlamen vuantl lamen*), *kät ... keilalemem* 'házat ... elhagyjuk' OH⁴ 106/942, *ochlel ... sochlelmen* 'fejeteket rugdossuk' OH⁴ 108/961.

Ktsz. 2. és ktsz. 3.: nincs adat.

Tbsz. 1. *-elu* (2), pl. *nyäl kartilu ... täilelu* 'nyilunk vasát tartjuk' ONGy 142/559.

A ragmorfémának csak mássalhangzóra végződő tőmorfémához járuló alternánsát találtam meg.

Tbsz. 2. *-eln* (2), pl. *kolom pulln komnä ... letä urätsehn* 'három falatját ... meg akarjátok enni' OH¹ 308/1252, 4.

Szintén csak a mássalhangzóra végződő tőmorféma után álló alternánusra van adatom.

Tbsz. 3. *-el* (7), *-äl* (1), pl. *kolom pulel ... koti vuächlel* 'három falatját ... hogyan (is) hívják' OH² 277/264, 6, *kurp pätel kartiläl* OH¹ 116/979.

Az *-el* ragmorféma megegyezik az *e g y* tárgyra utaló személyragmorfémával.

Összegezve:

	A tárgy egyes számú		A tárgy kettős, ill. többes számú	
	mgh-s tő	msh-s tő	mgh-s tő	msh-s tő
Egysz.	<i>-em</i>		<i>-läm</i>	<i>-eläm</i>
1. sz.				
2. sz.	<i>-en</i>		(nincs adat)	<i>-elän</i>
3. sz.	<i>-li</i>	<i>-eli, (-elli)</i>	<i>-li</i>	<i>-eli</i>
Ktsz.	<i>-emen</i>		<i>-lamen</i>	<i>-alemen</i> (<i>-elmen</i>)
1. sz.				
2. sz.				
3. sz.	<i>-len</i>	(nincs adat)	(nincs adat)	(nincs adat)
Tbsz.	<i>-eu</i>		(nincs adat)	<i>-elu</i>
1. sz.				
2. sz.				
3. sz.	<i>-el</i>	(<i>-äly, -ell</i>)	<i>-el</i>	

2. A passzívum¹⁹

A passzívum jelmorfémája egysz. 3. személyben *a, ä, é, e*; valamennyi többi személyben *ai, äi, äi, aj, äj, ej, ij*, pl. egysz. 3. személy: *leschätsa* 'föl van készítve' OH⁴ 124/1104, *vochsä* 'kérték' OH¹ 50/414, *ponnlé* 'helyezettnek' OH³ 76/478, *mettsele* 'dugják' OH³ 136/1011. A többi személyben: *kongolttäsaít* 'hágtatták' OH¹ 444/2427, *toläimen* 'vitetünk' OH⁴ 107/944, *kongeltesäit* 'hágtatták' OH¹ 444/2426. Az *aj, äj, ij* tbsz. 1. személyben használatos, pl. *labedsaju* 'tápláltattunk' OH¹ 393/2041, *koltsäju* 'meghallott minket' OH¹ 110/936, *euiltiju* 'csicseregnek hozzánk' OH⁴ 95/826.²⁰ Az *aj* és *ej* tbsz. 3. és egysz. 1. személyben is előfordulhat, ilyenkor azonban a személyragmorféma azonos az aktívum személyragmorfémájával. Ez azért érdekes, mert a passzívum ragmorfémái csak mássalhangzóból állanak, így felfoghatók az aktívum ragmorfémái alternánsainak. Ezek a — jelen esetben fakultatív alternánsként felfogható — ragmorfémák a következők: *nomes näki pittsajet* 'ha gondolatunk támadt' OH² 276/259, *mäsejämkä* 'ha odaadtak' OH² 196/208, *mälejämkä* 'ha odaad engem' OH² 233/687.

A passzívum személyragmorfémái

- Egysz. 1. *-m* (99), pl. *ämesläim* 'ültet engem' OH² 210/388, és *-ëm* (1), *-äm* (2), pl. *sokattälaëm* 'gyötörtetem' OH² 203/295, *mäsejäim* 'odaadtak' OH² 196/208.
- Egysz. 2. *-n* (32), pl. *ämesläin* 'ül reád' OH¹ 460/2575.
- Egysz. 3. *ø*, pl. *leschätsa* 'van készítve' OH⁴ 124/1104, *jarulmälä* elhajítódik ONGY 5/363, *ogoltele* 'leszállítja' OH¹ 284/1057, *ponnlé* 'helyeztetik' OH³ 76/478. A jelmorfémák: *a* (125), *ä* (470), *e* (8), *é* (1).
- Ktsz. 1. *-men* (3), pl. *toläimen* 'vitetünk' OH¹ 364/1749.
- Ktsz. 2.: nincs adat.
- Ktsz. 3. *-ngen* (12), *-gen* (2), *-gin* (1), pl. *nabedläingen* 'utánuk ered' OH⁴ 108/963, *nabedläigen* ua. OH¹ 366/1772, *kogolläigin* '(két szememet) könny futja be' OH¹ 62/519.
- Tbsz. 1. *-u* (17), pl. *nobedläju* 'úszik utánunk' ONGY 148/1386.
- Tbsz. 2. *-ti* (2), pl. *mitäliläiti* 'fölbérel benneteket' OH¹ 366/1761.
- Tbsz. 3. *-t* (28), pl. *toläit* 'vitetnek' OH¹ 39/1963, és *-et* (2), pl. *läiälet* 'örzik' OH⁴ 202/1854, *pittsajet* 'támadt' OH² 276/259.

¹⁹ „Az obiugor nyelvek egyik jellegzetes sajátása, hogy felettébb kedvelik a passzívumot” — hangsúlyozza az ismert tényt LAVOTHA ÖDÖN A manysi intranszitiv igék passzívumáról szóló tanulmányában (NyK 60 : 100). Ugyanitt kifejti, hogy nemcsak a passzívum gyakorisága szembetűnő, hanem az a sajátosság is, hogy az intranszitiv igéknek is van passzívuma. A passzívumnak ezzel a sajátos, az indoeurópai nyelvektől elütő használatával a Szig. nyelvjárásban is igen gyakran találkozunk.

²⁰ Ez a szabály sem kivétel nélküli: *sokattälaëm* 'gyötörtetem' OH² 203/295 *jelemläem* 'szégyenkezem' ONGY 144/860, *uillau* 'észrevesz bennünket' OH¹ 108/904, *uitleu* ua. OH¹ 104/876, *läiälet* 'örzik' OH⁴ 202/1854.

Összegezve:

	Egysz.	Ktsz.	Tbsz.
1. sz.	-m (-ëm, -äm)	-men	-u
2. sz.	-n	(nincs adat)	-ti
3. sz.	ø	-ngen	-t (-et)

Paradigma: Jelen idő

	Egysz.	Ktsz.	Tbsz.
1. sz.	<i>tolaím</i> 'vitetem'	<i>tolaímen</i> 'vitetünk'	<i>tolāju</i> 'vitetünk'
2. sz.	<i>lāilain</i> 'állnak előtted'	(nincs adat)	<i>mīlālāiti</i> 'fölbérel titeket'
3. sz.	<i>tola</i> 'viszik'	<i>mānlnāingen</i> 'be van borítva'	<i>tolaít</i> 'vitetnek'

Múlt idő

1. sz.	<i>tosain</i> 'hoztak nekem'	<i>labedsaju</i> 'tápláltattunk'	<i>jogotsāju</i> 'jött ránk'
2. sz.	<i>tuosain</i> 'hoztak neked'	(nincs adat)	(nincs adat)
3. sz.	<i>tosā</i> 'vittük'	(nincs adat)	<i>pītsait</i> 'támadt'

II. A felszólító mód. A felszólító mód személyragmorfémái közvetlenül a tömorfémához járulnak, és csak második személyben fordulnak elő. A többi személyben az ige kijelentő módú alakja használatos, melyet az *āt* 'hadd' szócska előz meg: *āt uoslem* 'hadd vesszek el' OH¹ 132/1106. A felszólító módban alanyi és tárgyaz ragozás van.

a) Határozatlan ragozás

Egysz. 2. -ā (370), -a (35), -e (5), -ā (1), ?-eng (1), -āng (2), pl. *jašta!* 'beszélj!' OH² 42/364, *kolā!* 'halljad!' ONGY 69/81, *kaleng!* 'halj meg!' OH⁴ 242/2243.

Ktsz. 2. -atn (4), -atn (2), -ātn (8); -āten (1), -atten (1), pl. *kolntatn!* 'hallgaszatok meg!' OH⁴ 191/1737, *lālyāttn!* 'álljatok!' OH⁴ 192/1746, *lālyāten!* 'álljatok!' OH⁴ 192/1745, *jaštatten!* 'szóljatok' OH⁴ 104/919.

Tbsz. 2. *-ati* (4), *-äti* (12), *-ätti* (1); *-atn* (7), *-attn* (4), *-ättn* (3); *-aten* (1), *-äten* (1), pl. *jastati!* 'beszéljétek!', *veräti!* 'csináljátok!' ONGY 104/573, *ar nai kolntatn!* 'sok fejedelemnő, ó halljátok!' OH¹ 372/1822, *nyaurämet kollntaten!* 'gyerekek, halljátok!' OH¹ 64/539.

b) Határozott ragozás

A tárgy egyes számú

Egysz. 2. *-i* (135), *-í* (1); ? *-aln* (5), *-alen* (1), pl. *männzi!* 'tépd!' ONGY 220/313, *näng al jenschalni!* 'te ne igyál!' OH² 371/1502, *unsalen!* 'kelj át!' OH⁴ 140/1251.

Ktsz. 2. *-aln* (12), *-eln* (2), *-ältn* (1); *-älen* (2), pl. *nyochmälen!* 'mondjátok!' OH¹ 40/337.

Tbsz. 2. *-aln* (6), *-eln* (1), *-ältn* (4); *-alen* (1), pl. *tualn!* 'vigyétek!' OH¹ 346/1585, *laulalen!* 'várjátok!' OH⁴ 140/1254.

A tárgy kettős vagy többes számú

Egysz. 2. *-aln* (1): *nyuosch kolom puleu... leualn!* 'nyársra való húsunk három falatját edd meg!' OH² 303/614.

Ktsz. 2. *-aln* (3): *leualn!* 'egyétek!' OH² 50/437.

Tbsz. 2. *-alen* (1): *kontäng uor pätilän näng al hopitalen!* 'menekülő talpai-tokat ti ne fordítsátok!' OH² 98/873.

Az adatok száma rendkívül kicsi. Úgy látszik, a Szig. nyelvjárás a határozott ragozásban a nemegyes számban nem tesz különbséget a tárgy számát illetően.

	Egysz. 2.	Ktsz. 2.	Tbsz. 2.
Határozatlan r.	<i>-a</i>	<i>-atn, -atten</i>	<i>-ati, -atn, -aten</i>
Határozott r. A tárgy: Egysz.	<i>-aln</i> <i>-í -alen</i>	<i>-aln, -älen</i>	<i>-aln, alen</i>
Határozott r. a tárgy: Ktsz., Tbsz.	<i>-aln</i>	<i>-aln</i>	<i>-alen</i>

Befejezésül táblázatos összefoglalásban bemutatom az egyes ragos igék előfordulásának gyakoriságát:²¹

²¹ Ebben a táblázatban nem szerepelnek az igenévből származó igealakok.

	Egysz.			Ktsz.			Tbsz.			Összesen
	1. sz.	2. sz.	3. sz.	1. sz.	2. sz.	3. sz.	1. sz.	2. sz.	3. sz.	
I.B/1.a	1599	269	786	138	27	37	680	14	76	3626
I.B/1.b	810	198	146	17	6	3	63	7	27	1277
	25	1	4	11	nincs adat		2	2	8	53
I.B/2.	101	32	604	3	nincs adat	14	17	2	30	803
II./a		414			16			33		463
II./b		142			17			12		171
		1			3			1		5
Összesen	2535	1057	1540	169	69	54	762	71	141	6398
		5132			292			974		

Táblázatunk adataiból, a vízszintes sorok alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a cselekvő határozatlan ragozású igék használata a leggyakoribb, gyakoriságban őket a határozott ragozású igék követik — ezen a csoporton belül a több tárgyra utaló igealak lényegesen kevesebb —, ezután a gyakorisági sorrendben a passzívum áll. A felszólító módú ige lényegesen kevesebb, mint a kijelentő módú. A függőleges oszlopok alapján pedig az derül ki, hogy az egyes számú, majd őket követően a többes számú igealakok lényegesen gyakoribbak, mint a kettes számúak. Az első és a harmadik személy pedig gyakoribb, mint a második személy. Bár erre statisztikai adataim nincsenek, megállapíthattam, hogy a jelen idő használata jóval kiterjedtebb, mint a múlt időé.²²

Még csak annyit jegyzek meg, hogy e statisztika igazolja mind az általam követett rendszerezést, mind a hagyományos felfogást.²³ Az első és a harmadik személy gyakori használata az elbeszélő stílus következménye, ugyanis a főhős vagy a főhősök a velük megtörtént eseményeket első személyben beszélnek el, vagy pedig valamilyen harmadik személyről mesélnek, meglehetősen egyhangú módon.

Mind az igeragozás, mind az énekek stílusa szempontjából hasznos lehet, ha összeállítjuk az igealjak gyakoriságáról készített statisztikát.²⁴ Ez a következő:

²² Gyakran előfordul, hogy jelen idejű igealakot múlt idővel, múlt idejű igealakot jelen idővel fordítanak magyarrá, pl. *juch änd witten* 'fát nem találtál ONGY 69/79 *uitsem* 'találok' ONGY 221/399. SÁMSON EDGÁR ír erről a jelenségről egyik tanulmánya végén. Szerinte e sajátosságnak „Az igék jelentésének és a mondatbeli közlés szándékának alapos vizsgálatával talán okát lehetne adni.” (NyK 66 : 263). Itt valószínűleg grammatikai metaforáról lesz szó. Természetesen, ez csak feltételezés, melyet érdemes megvizsgálni.

²³ „... az aktívum használata sokszorosán felülmúlja a passzívumét, az indikatívusé a többi módét, a jelen idő a többi igeidőt, az egyes szám használata a többes számé, ...” — ismerteti GREENBERG kutatásait BALÁZS JÁNOS Az alaktani rendszerek leírása c. tanulmányában. (Hagyományos nyelvtan — modern nyelvészet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1972, 50.) Eszerint az igeragozás rendszerében olyan hierarchia van, amely a hagyományos felosztást indokolja.

²⁴ A táblázatban az igealjak száma nagyobb, mint a ragos alakoké. A különbség onnan ered, hogy eredetileg vizsgáltam a melléknévi igenév és a birtokos személyrag kapcsolataiból álló igealakokat is.

Szótag	Tőmorféma	Alternáns	Össz.	A leggyakoribb tőmorfémák (200 fölött)	
A/I.	1	478	147	625	
	1	23	—	23	
II.	2	461	40	501	'szól' <i>jaste-</i> (352)
	3	114	15	129	
	2	489	—	489	
	3	591	—	591	
Összesen			2358		
B/I. 1.	2	989	224	1213	'ül' <i>ämes-</i> (453), 'jut' <i>jogot-</i> (307)
2.	1	1942	—	1942	'jut, kezd' <i>pít-</i> (249), 'lép' <i>sos-</i> (211), 'tesz' <i>ver-</i> (418).
	2	1074	—	1074	
	3	31	—	31	'megy' <i>männ-</i> (337), 'áll' <i>lpil-</i> (281),
3.	1	1156	58	1214	'hall' <i>kol-</i> (217).
II. 1.	1	86	312	1178	
2.	1	813	—	813	
	2	281	—	281	
Összesen				8746	
C	1	455	54	499	
		582	313	895	
Összesen				1394	

A táblázat azt mutatja, hogy a mássalhangzóra végződő tőmorfémák gyakoribbak, mint a magánhangzóra végződők. Azt is láthatjuk, hogy viszonylag kicsi az alternánsok száma. Ennek oka részben abban rejlik, hogy csak azokat a tőmorfémákat vettem ide, melyeknek valóban megtaláltam az alternánsát; elvileg sokkal több alternáns képzelhető el. Figyelembe veendő az is, hogy az alternánsok a ritkábban használatos igeragozási kategóriákban — múlt idő, felszlóító mód stb. — fordulnak elő. Egyes tőmorfémák feltűnően gyakran használatosak. Ez a tény okozza — egyes igealakok gyakori használata mellett — az énekek stílusában megfigyelhető monotonitást (2992 tőmorféma, amely a 12 498-nak jelentős hányada).

A. JÁSZÓ ANNA

Die Konjugation des Sygva-Dialektes im Ostjakischen

Die Aufgabe dieser Arbeit ist die Beschreibung des Konjugationssystems des Sygva-Dialektes. Die einzige Quelle der Kenntnis des Sygva-Dialektes bietet Antal Reguly's Nachlaß; die Arbeit basiert auf der Sammlung der ostjakischen Volksdichtung und auf dem Material der ostjakischen Heldenlieder. Diese Texte wurden vom linguistischen Standpunkt aus noch kaum untersucht, deshalb ist die Beschreibung des Konjugationssystems auch dann begründet, wenn es in nichts von den Konjugationssystemen der anderen nördlichen Dialekte abweicht. Da Reguly's Nachlaß die einzige Fixation eines ausgestorbenen Dialektes ist, kann man mit Recht erwarten, daß sich in diesen Texten ein älterer Sprachzustand erhalten hat oder sich in anderen Dialekten nicht bekannte Tendenzen zeigen. Unsere darauf bezogenen Bemerkungen geben wir in den Aufzeichnungen an. Die Arbeit beschäftigt sich außer der Konjugation auch mit den Verbalstämmen.

ANNA A. JÁSZÓ